Yavuz Selim Karakışla

Eski Hayatlar Eski Hatıralar (Osmanlı İmparatorluğu'nda Belgelerle Gündelik Hayat (1760-1923)

İstanbul: Doğan Kitabevi, 2015, 462 s., ISBN: 978-605-09-2924-9

Tarih ve tarihçilik, insan tarafından önem verilen bir mecra olmuş ve asırlardan beri farklı şekillerde yazıla gelmiştir. Dünyada ve ülkemizde tarih adına çok şey yapılmaktadır, yapılacaktır. Türkiye Cumhuriyeti tarihçilerinin önemli bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu üzerinden tarihçilik mesleğini yapma gayreti içindedirler. Osmanlı Devleti'ni söz konusu tarihçilerden kalabalık bir kesim çalışmakla beraber, bu alan içinde farklı konular çalışan, geçmişimize farklı bir açıdan bakan tarihçiler daha azdır. Bu önemli bir faaliyettir. Çünkü çeşitlilik ve farklılık doğruya ulaşmayı daha mümkün kılmaktadır. Bu azınlıkta kalan tarihçilerden biri de Boğaziçi Üniversitesi Tarih bölümü öğretim üyesi ve tarihçi Yavuz Selim Karakışla olmuştur. Klasik tarih anlayışına aykırı olan, belki çalışmaya değmez olarak düşünülebilecek sıradan insanların sıradan hikâyelerinin de yaşamasına fırsat veren tarihçi, yayımladığı iki kitapla geniş kapsamlı bir çalışmaya imza atmıştır.

Bu yazıda söz konusu kitaplardan biri ve başlığı, "olanı tanıtılmaya çalışılacaktır. Doğan Kitap tarafından 2015 yılının Eylül ayında yayımlanan eser, Toplumsal Tarih dergisindeki, her ay için tek tek hazırlanan yazı dizisinden oluşmuştur. Kitap, adı geçen dergideki "Arşivden Bir Belge" dizisinde Nisan 1999 tarihli 64. sayısından başlayarak derginin Haziran 2007 tarihli 162. sayısına kadar yayımlanan, bir arşiv belgesinin hikâyesini anlatan birçok yazıdan ibarettir Birden başlayarak her belgeye numara verilmiştir. Her belgeden önce ilk olarak konuyla ilgili aydınlatıcı bilgiler ve olay hakkındaki görüşlere değinildikten sonra belgenin transliterasyonu verilmiştir.

Kitapta, olaylar ve kişiler son derece zengin içerikleri haiz bir çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik, konuların daha akılda kalıcı olması adına üç sınıflandırmaya tabi tutulacaktır. İlk olarak, mekânsal açıdan olaylar, imparatorluk başkenti ile sınırlı kalmamış, elbette Dersaadet ile Üsküdar, Galata, Eyüp, Tokat, Basra, İzmir, Selanik, Rumeli gibi Osmanlı bölgeleri ile Avusturya, Rusya gibi

komşu ülkelerle ilişkiler bazında konular kitaba dâhil edilmiştir. Bu durum, adeta imparatorluğun bir fotoğrafı gibi olmuştur, bu da sevindiricidir. Çünkü örneklerle tarihe tanıklık etmek dimağa netlik kazandırır. İkinci olarak, zamansal açıdan olaylar, makul bir seyir izlemiştir denebilir. En eski tarihli belge 1760 iken en yeni belge 1923 tarihlidir ve böylelikle aralık olarak üç asırlık zamandan söz edilebilir. Bu seçim de, bir genellemeye gitmek gibi kaygısı olmayan bu kitap için de normaldir.

Son olarak, konu açısından olaylar ise, kitaba yakından bakma açısından üzerinde daha geniş durulacak bölümdür. Kuşların neslinin korunması, güneş tutulması, yağmur duası, işkence, deprem, üfürükçülük, tarih kongresine delege atama, doksanlık sahtekâr Emine Azize Hanım'ın cezasının affedilmesi, İzmir Bankası, casus Hristo Yuvan'ın idamı, dergiler ve gazeteler hakkında kararlar, mangal kömüründen zehirlenen inşaat ameleleri, kurban derileri, trafik kazaları, konyakçı Selime Hatun, Avrupalı mürebbiyeler, sokak çocukları, kayıp çırak, Meşrutiyet pulları, şehzadenin sünnet düğününün alışveriş listesi, Sultan Abdülaziz'in intihar etti(ril)ği makas gibi ilgi çekici olaylar kitaba alınmıştır. Osmanlı toprakları dışındaki Rusya ile ilgili olarak Rusya nihilistlerinin Osmanlı ile ilişkilerini içeren bir belge işlenmişken; Sultan Abdülaziz'in Avusturya seyahatinde çektirdiği fotoğraflar ile Viyana'daki Osmanlı tiftikçileri konuları ile de Avusturya kitaba girmiştir. Konu seçimine bakıldığında görülen tarihin sadece savaş, kıtlık, göç vb. toplumsal hadiselerden oluşmadığı bunlarla beraber kişisel yaşantıların da bu ilme dâhil edildiği gerçeğidir.

Konular gereğinden fazla çeşitlilik içermekte ve aralarında bağlantı yoktur. Fakat yazar, belgeleri belirlerken, tarih araştırmaları için yeni alanlar açacak belgeleri seçmeye özen gösterdiğini; kendi ilgi alanının da bunda etken olduğunu; gündelik hayata dair her şeyin tarihçinin ilgi alanına girdiğini göstermek amacıyla bunu yaptığını belirterek meseleye açıklık getirmektedir (s. 18). Kitabın kurgusu da bu açıklama gereği oluşturulmuştur. Ayrıca yazar, bu şekilde, tarih ilmiyle uğraşan öğrencilerin konu belirleme ve hatta uzmanlık alanı oluşturma sıkıntılarına da alternatif çözüm sunmuştur.

Yazar, milyon tane arşiv belgesinden konu seçerken düşündüğü şeyi, şu satırlarıyla anlatmaktadır ve aslında tarihçilik görüşü hakkında da ipucu vermektedir:

"*…sıradan insanların, küçük ayrıntıların, minicik olayların, tuhaf olguların, ehemmiyetsiz şeylerin gayet mühim tarihi!..."*(s. 14).

Diğer bir dikkat çeken bir husus, Osmanlı reayasının daha çok ahlaka mugayir davranışlar içeren kesimlerinden bahsedilmesidir. Casus Hristo, konyakçı Selime Hatun, Şili'nin Valparaiso şehrinde fahişelik eden Türk kızı, askeri dikimevlerinde işe alınan fahişeler, casus asker Pavlo'nun kurşuna dizilmesi, Dersaadette işsiz güçsüz bir kadın ve sahtekar Emine Azize Hatun örneklerinde görüldüğü gibi, Osmanlı reayasının karanlık kesiminden söz etmek de sağlıklı bir Osmanlı tahayyülü kazandırmaz. Fakat yazar, kitabın önsözünde belgeleri seçerken –yukarıda da belirtildiği gibi- kendi ilgi alanlarına ve kendi çalıştığı konulara yakın konularda olanları seçtiğini söyleyerek duruma açıklık getirmektedir. Bu seçim için de düşünülebilir ki; tarihçi-tarih görüşü de dikkate alınarak- idealize edilen "Osmanlı" mefhumu hakkında okurlarda soru işareti bırakmak istemiş olabilir. Çünkü geçmişte yaşamış ve günümüzde varlığını sürdüren her toplumda daire dışındakiler ile dairenin içindekiler yani genel ahlak normlarına uyan çoğunluk birlikte var olmuştur. Bu açıdan "Osmanlı toplumu" denilince akla günah ve sevaplarıyla yaşamış ve bu dünyadan göçmüş bir toplum gelmesi gerçeğe daha yakın görünmektedir. Bu bağlamda kitabın ihtiyatla okunması gerekmektedir.

İsteğe bağlı olarak tek tek veya sıradan zevkle okunabilecek yazılardan oluşan bu kitaptaki bu "önemsiz" konular bize neyi anlatır? Bize ne katması beklenir? İlk olarak edebiyatın işlevi gibi okurun empati yeteneğini arttırmaktadır. Bu da çağımız insanının son derece ihtiyacı olan bir durumdur. Bu kitap aracılığıyla, geçmişteki gerçek insanların, gerçek hayatları görülmektedir. Onların da hata yaptığı, bedel ödediğine tanık olunmaktadır. Bu da tarihi kişilikleri normalleştirme ve kendimizle ilişkilendirerek, onlardan ibret alma adına önemli bir eylemdir. Çünkü bu eseri okuyup tarihe tanıklık eden biri görmektedir ki; tarih, süreklilik arz eden ve insanın yapıp ettiklerinin şekil dışında değişmediği, aynı kaldığı bir süreç olmuştur. Üstelik bu kitabın tarihi sevdirebilecek bir yönü olduğu da düşünülmektedir. Öncelikle tarih bölümü öğrencilerinin belge analizinde, konu seçiminde ve Osmanlı toplumunun çeşitli kesimleri hakkında somut bilgiler elde etmelerinde önemli bir araç olabilecek niteliktedir. Bu açıdan "Toplumsal Tarih" dergisini her ay takip etmeyen kişilerin veya gençlerin de işini kolaylaştırmaktadır. Üstelik yazarın belgeden önce konuyla ilgili verdiği aydınlatıcı

bilgiler, farklı ve deneyimli bir tarihçinin tavrını da göstermesi açısından önemlidir. Yazar, bu açıklamaları Osmanlı Türkçesi bilmeyen okurları için yaptığını söylemektedir.

Kitap, on sekizinci sayfasındaki beş numaralı dipnot ise metodoloji anlamında, mesleğe yeni başlayanlar için çok önemli ipuçları vermektedir. Bir belgenin kritiğinin nasıl yapılacağını gösteren bu dipnottaki bilgiler ışığında, genç tarihçi eline geçen belge ile daha farklı bir ilişki kuracak ve bilimsel tavrın nasıl başlaması gerektiğini görecektir. Bu bilgilerin adeta bir formül niteliğinde olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Kitabın eğitici diğer yönü de mesleğe yeni başlayan veya tarihe ilgi duyanlar için kitapta kullanılan bu belgelerin transliterasyonunu vermesidir. Bu durum Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan bir evrakın nasıl olduğu, kelime zenginliği ve yazışmalardaki resmi dil hakkında fikir edindirmektedir.

Kitabın tarihin popülerleşmesine de katkı sunduğu bir yönü olması önemlidir. Akademiden bir tarihçinin, tarihi belgeleri akademi dışındaki dünyaya da tanıtabilmesi ve ilgi uyandırabilmesi dikkat çekicidir. Üstelik yazar bunu belgeleri yayımladığı tarih dergisi üzerinden yapmıştır. Bu da bize tarihin aslında ilgilenilen bir mecra olduğunu düşündürmektedir. Toplumsal Tarih dergisinde, ilk yayımlandığı zamandan beri belge ile bir şekilde ilgisi olan toplumun değişik kesimlerinin kendisine e-mail gönderdiğini belirten yazar, aslında ne kadar geniş bir tarih okuru oluşturulabileceğini de göstermiştir. Çeşitli mezheplerden din adamları, defineciler, Darülaceze görevlileri, 1999 Depremi mağdurları, hevesli Osmanlıca öğrencileri, polis yetkilileri, olumlu veya olumsuz, yazara görüşlerini bildirmişlerdir (s. 16) Üstelik birçok köşe yazarı da belgelerle ilgili köşe yazıları yazmışlardır ve kitapta on yedinci sayfadaki ikinci ve üçüncü dipnotlarda söz konusu köşe yazılarının künyeleri bulunmaktadır. Bu da tarihin popülerleşmesinin olumlu ve nitelikli bir şekilde de olabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Sonuç olarak, zengin kaynakçası, nitelikli üslubu, arşiv belgelerini yorumlamadaki üstatlığı ile akademik bir kitaba daha imza atan yazar, daire dışındaki Osmanlıların (genel olarak) sakıncalı hallerini akıcı bir üslupla günümüze taşımıştır. Üstelik bu belgelerle günümüz Türk toplumunun birbirinden farklı kesimlerine ulaşmış olan yazar, tarihe ilginin sürmesine katkıda da bulunmuştur.

Zevkle okunup değişik çalışma konuları bulanabilecek bu kitap genç Osmanlı tarihçileri için bir başucu kitabı olarak düşünülmekte ve tarih severlerin beğenisini hak etmektedir.

Duygu Tanıdı